

PASAULINIS ISFNR KONGRESAS – PIRMAKART LIETUVOJE

Šių metų birželio 25–30 dienomis Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas drauge su Vilniaus universitetu organizavo grandiozinį mokslinį forumą – 16-ąjį Tarptautinės pasakojamosios tautosakos tyrinėtojų draugijos (*International Society for Folk Narrative Research*, trumpiau – ISFNR) kongresą „Folklorinis naratyvas šiuolaikiniame pasaulyje: vienovė ir įvairovė“ (*Folk Narrative in the Modern World: Unity and Diversity*). Šios organizacijos kongresai apskritai yra tradiciniai renginiai, kas ketveri metai vykstantys vis kitoje pasaulio šalyje: 2005 metais ISFNR kongresas vyko Tartu (Estija), o 2009-aisiais – Atėnuose (Graikija) (plačiau apie 15-ąjį ISFNR kongresą žr. *Tautosakos darbai*, 2009, [t.] XXXVIII, p. 351–354). Šiemetinis kongresas Vilniuje į mūsų šalį sukvietė 264 dalyvius iš 35 pasaulio šalių. Renginio programa buvo nepaprastai intensyvi ir įvairi: per keturias kongreso darbo dienas (penktoji tradiciškai buvo skirta ekskursijoms) perskaityta daugiau kaip 200 pranešimų, iš jų aštuoni – plenariniai (valandos trukmės), vienu metu vykdavo nuo šešių iki aštuonių paralelinių sesijų. Kongreso metu Vilniuje (kaip ir prieš tai Atėnuose) surengti dar du atskiri simpoziumai. Pirmasis – tarptautinio „Religinių pasakojimų tinklo“ (*Belief Narrative Network*, trumpiau – BNN) simpoziumas – vadinosi „Religinių pasakojimų apibrėžtys“ (*Boundaries of Belief Narratives*); jame per aštuonias sesijas

perskaityti 26 pranešimai, įvairiais aspektais nagrinėjantys tikėjimo ir naratyvo santykius. BNN nariai taip pat surengė pasitarimą ir išsirinko naują pirmininkę – Slovėnijos mokslininkę Mirjam Mencej. Antrąjį savarankišką simpoziumą 16-ojo kongreso metu jau, galima sakyti, tradiciškai organizavo ISFNR veikiantis Užkalbėjimų tyrimų komitetas (*The ISFNR Committee on Charms, Charmers and Charming*). Šįkart jis vadinosi „Užkalbėjimai popieriuje ir užkalbėjimų praktika“ (*Charms on Paper, Charms in Practice*), jo metu per septynias skirtingos tematikos sesijas buvo perskaityti 25 pranešimai.

Apskritai mokslinės kongreso programos struktūra rėmėsi šešiomis potemėmis: 1) Kas yra folklorinis naratyvas? Teoriniai apibrėžimai ir praktinis požiūris; 2) Naratyvų žanrai: paveldas ir transformacijos; 3) *Homo narrans*: atmintis, pasakojimas, užmarštis; 4) Folklorinis naratyvas ir socialinė komunikacija; 5) Peržengti ribą: lokaliniai ir globaliniai naratyvai; 6) Folkloriniai naratyvai ir moderniosios technologijos: išsaugojimas, sklaida, kūrimas. Šioms potemėms priskirti dalyvių pranešimai buvo po keturis grupuojami į atskiras lygiagrečias sesijas. Negana to, kongresui buvo pasiūlyta ir bent keletas pačių dalyvių sumanytų teminiu požiūriu itin vieningų sesijų – vadinamųjų panelių, kurie ryškiai išsiskyrė bendroje kongreso programoje. Labai džiugu, kad Vilniuje vykusiame kongrese kaip reta daug dėmesio buvo skirta Vilniaus žydų – litvakų – istorijai ir kultūrai. Izraelio mokslininkai Galit Hasan-

Rokem ir Danis Schrire'as vieni pirmųjų pasiūlė kongreso metu organizuoti atskirą panelį „Litvakai: Lietuvos žydų folkloro perspektyvos“ (*The Litvaks: Perspectives on the Folklore of the Jews of Lithuania*). Šią idėją palaikė visas būrys litvakų kilmės tyrėjų, daugiausia iš Izraelio ir JAV: Danas Ben-Amosas, Haya Bar-Itzhak, Susan Slyomovics, Cecile Kuznitz ir kiti, kurių pranešimai sudarė net dvi litvakų kultūrai skirtas sesijas. Nemaža dalis kalbėtojų rėmėsi asmenine arba savo giminaičių patirtimi, todėl jų pranešimai neretai nutoldavo nuo sauso mokslinio kalbėjimo, įgydami nepaprastos gyvybės ir skaudaus aktualumo. Litvakų programa baigėsi apvaliojo stalo diskusija, kurioje buvo aptarti dabartiniai žydų folkloro tyrimai ir jų perspektyvos, o galiausiai visi norintieji galėjo dalyvauti Vilniaus Jidiš instituto gidės Rūtos Puišytės vedamoje ekskursijoje po žydiškąjį Vilnių – buvusiąją Lietuvos Jeruzalę. Pažymėtina, kad tiek mokslinė litvakų kultūros programa, tiek pažintinė ekskursija sulaukė didžiulio kongreso dalyvių susidomėjimo.

Iš kitų teminių sesijų derėtų paminėti specialų dviejų dalių panelį, skirtą folkloro vertimo problemoms (jį inicijavo jau ne pirmi metai šiais klausimais besidominti Cristina Bacchilega iš Havajų universiteto JAV), vaikų ir jaunimo folkloro analizei skirtą panelį (inicijuotą Kauno Vytauto Didžiojo universiteto atstovių Laimos Anglickienės ir Jurgitos Macijauskaitės-Bondos), dviejų dalių panelį sunkiai išverčiamu pavadinimu *Theorizing Enchantment* (vadovaujamą JAV mokslininkų Joann Conrad ir Anne E. Duggan), kuriame aptartos aktuales dabartinės pasakų analizės perspektyvos. Taip pat atskiros teminės sesijos buvo skirtos moterų rašytojų sukurtų pasakų analizei, klausytojo ir žiūrovo ar liudininco vaidmeniui įvairiais naratyvų sklaidos atvejais, netgi lokalinei kulinarinei kultūrai

aptarti. Nepamirštos ir tradicinės temos bei žanrai – mitiniai naratyvai ir mitologinė pasaulėžiūra, populiarūs liaudiškieji tikėjimai ir praktikos, taip pat – folklorinių naratyvų gyvavimas šiuolaikiniame interneto ir kitų modernių medijų pasaulyje.

Tarsi baigiamasis kongreso akordas nuskambėjo folkloristikos profesoriaus iš Reikjaviko universiteto (Islandija) Terry'o Gunnellio sumanyta ir organizuota diskusija „Kam folkloro tyrėjams nagrinėti „negyvas“ sakmes?“ (*Why Should Folklore Students Study Dead Legends?*) Kaip pažymėjo pats diskusijos sumanytojas, buvo siekiama aptarti archyvuose saugomų folkloro tekstų tyrimus ir praktinį jų panaudojimą šiandien. Tokią diskusiją surengti pakinko vis labiau prasikišantis požiūris, neva archyvinių tekstų studijos – XIX amžiaus folkloro tyrėjų užsiėmimas, kuris dabar esąs ne tik nebemadingas, bet net ir žalingas, nes tie archyviniai tekstai esą sukaupti vadovaujantis netinkamomis, pasenusiomis metodikomis, dar neturint šiuolaikinių techninių priemonių, todėl jaunieji tyrėjai senųjų tekstų studijomis esą gali užsiimti tik tam, kad sužinotų, kam būtinai privalą priešintis. Diskusijos metu išryškėjo nemažai argumentų ir visai kitokiam požiūriui pagrįsti: kalbėję dalyviai nurodė jau atradę daugybę šiuolaikiškų archyvų panaudojimo galimybių ir būdų naujai pažvelgti į senuosius tekstus bei sudominti jais jaunimą.

Kongreso metu taip pat įvyko generalinė ISFNR narių asamblėja, per kurią organizuoti draugijos prezidento (juo antrai kadencijai perrinktas profesorius iš Getingeno Ulrichas Marzolphas) ir Tarybos narių rinkimai, aptarti draugijos nario mokesčio padidinimo, naujo folkloristikos žurnalo *Narrative Culture* steigimo, būsimąjo kongreso ir kitų renginių vietos ir laiko, taip pat kiti aktualūs draugijos tolesnės veiklos klausimai.

Malonu, kad po intensyvios mokslinės programos kongreso dalyviai dar rasdavo jėgų ir kultūriniais renginiais. Sausakimšą salę priviliojo birželio 27 dienos vakare surengtas lietuvių folkloro koncertas – vakaronė. Klausytojus tiesiog užburė sutartinių giedotojų „Trys keturiose“ (vadovė prof. Daiva Vyčinienė) atlikta programa, o paskui sužavėjo linksmas ir įvairus folkloro ansamblio „Dijūta“ (vadovė dr. Rūta Žarskienė) pasirodymas. Birželio 28 diena, penktadienis, buvo skirta ekskursijoms. Dalyviams buvo pasiūlyta rinktis iš trijų maršrutų: į Biržus, į Kauną ir Rumšiškės, į Trakus ir Kernavę. Nenorintiems ar negalintiems toli važiuoti surengta pažintinė ekskursija po Vilnių ir sudaryta galimybė apsilankyti Instituto tautosakos archyve, kurio darbuotoja dr. Austė Nakiienė atėjusius svečius supažindino su čia sukauptais folkloro lobiais ir dabartinėmis jų tvarkymo ir saugojimo programomis, kuriamomis duomenų bazėmis ir kt.

Lietuvių folkloro tyrimai kongrese pristatyti ir keturiolikos jo dalyvių iš Lietuvos pranešimuose, tarp kurių buvo ir vienas plenarinis – LLTI mokslininkės dr. Giedrės Šmitienės. Džiugu, kad renginys padėjo populiarinti lietuvių folkloristiką, kuri pastaruoju metu tikrai gerokai pažengė modernėjimo linkme. Negana to, kongreso organizavimas tapo puikiu lietuvių tyrėjų ir skirtingų mokslinių institucijų bendradarbiavimo pavyzdžiu: tokio masto renginys buvo įmanomas tik sujungus Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Vilniaus universiteto resursus – tiek žmogiškąsias pajėgas, tiek materialinę bazę. Paramos sulaukėme ir iš Lietuvos mokslo tarybos. Puikiai dirbo kongreso sekretoriatas, kurio paslaugas organizavo kompanija *Via Conventus* (direktorė – Monika Rankelytė). Visiems pagelbėjusiems, prisidėjusiems bei pa-

rėmusiems kongreso organizatoriai yra nuoširdžiai dėkingi.

Manytume, kad toks stambus tarptautinis mokslinis renginys tapo tinkama įžanga į po savaitės prasidėjusį Lietuvos pirmininkavimą ES Tarybai. Didžioji dalis kongreso dalyvių Vilniuje ir Lietuvoje svečiavosi pirmąkart, dauguma jų liko sužavėti mūsų šalies ir sostinės grožio, žmonių draugiškumo, renginio organizatorių profesionalumo. Išgirdome nemažai siūlymų čia rengti ir kitus mokslo renginius bei pažadų dar ne kartą į Vilnių sugrįžti. Nuoširdžiai to ir tikimės.

Lina Būgienė

JONO BALIO ARCHYVAS JAU LIETUVOJE

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fondai šiais metais pasipildė vertinga ir gausia medžiaga. Iš Putname (JAV) įkurto Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) buvo gautas žymaus lietuvių tautosakininko, etnologo, išeivijos politikos ir kultūros veikėjo dr. Jono Balio archyvas. Kartu su ALKA'os įkūrėja Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA) buvo parašytas projektas LR kultūros ministerijai ir gautas finansavimas archyvui pervežti iš Amerikos į Lietuvą. Ypač daug jėgų jo įgyvendinimui atidavė LKMA ir ALKA pirmininkė dr. Mirga Girniuvienė ir jos vyras, LKMA valdybos narys ir išdininkas dr. Ramūnas Girnius. Tępraėjus gal kiek daugiau nei metams nuo pirmųjų derybų, 2013 m. birželio 17 d. J. Balio daiktų prikrautas sunkvežimis atvyko į Vilnių, o lygiai po keturių mėnesių, spalio 17-ąją, tradicine tampančios *Tautosakos savaitės* metu įvyko „Dr. Jono Balio Tautosakos kambario“ (ši-

taip buvo pavadinta ekspozicija ALKA'oje) pristatymas Institute. Renginyje kalbėję šios idėjos sumanytojai – Vilniaus universiteto muziejaus direktorius, Amerikoje augęs ir gyvenęs dr. Ramūnas Kondratas ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorius dr. Mindaugas Kvietkauskas trumpai pristatė J. Balio veiklą Amerikoje ir gautos siuntos svarbą Lietuvos mokslui, atsiminimais apie jo asmenybę dalijosi buvusi bendradarbė Kongreso bibliotekoje etnologė Elena Bradūnaitė-Aglinskienė ir Balių šeimoje 1994 m. viešėjęs akademikas Leonardas Sauka, Institutą pasiekusį lobyną ir jo įdomybes apibūdino Tautosakos archyvo skyriaus vadovė dr. Rūta Žarskienė. Atėjusieji galėjo išvysti J. Balio aplinką ir veiklą prievartinės emigracijos metais pristatančią ekspoziciją, kurią parengė Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojos.

J. Balys gimė 1909 m. liepos 2 d. Kupiškio valsčiuje, Krasnavos vienkiemyje. Dar mokydamasis Panevėžio mokytojų seminarijoje pradėjo rinkti Kupiškio krašto tautosaką. Studijavo Kauno, Graco ir Vienos universitetuose (pastarajame 1933 m. įgijo daktaro laipsnį), vėliau stažavosi Helsinkyje. J. Balys buvo vienas Lietuvių tautosakos archyvo įkūrimo 1935 m. Kaune iniciatorių ir jo vadovas. Archyve, tiems laikams moderniam mokslui centre, buvo leidžiamas periodinis mokslinis leidinys *Tautosakos darbai*, kuriame buvo skelbiama surinkta tautosaka, mokslinės studijos, straipsniai. 1936 m. J. Balys paskelbė Antti Aarne'š sistemavimo principais paremtą *Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą*, 1939 m. – studiją *Griaustinis ir velnias Baltoskandijos krašto tautosakoje*. 1944 m. jis pasitraukė į Vokietiją, o 1948 m. apsigyveno JAV ir pradėjo dirbti žymaus amerikiečių folkloristo Stitho Thompsono asistentu Indianos universitete Blūmingtone, nuo 1956 metų

darbavosi Kongreso bibliotekoje Vašingtone (čia dirbo ir jo žmona Elena). Gyvendamas išeivijoje, J. Balys rengė ir leido daugiatomį *Lietuvių tautosakos lobyną*, rašė tautosakos ir etnologijos straipsnius Bostone leidžiamai *Lietuvių enciklopedijai* ir t. t. Iš viso jis paskelbė 36 knygas ir daugiau kaip 600 straipsnių. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, oficialiai prisiminti ir įvertinti J. Balio nuopelnai Lietuvos kultūrai ir mokslui: 1994 m. paskirta Jono Basanavičiaus premija ir išrinktas Lietuvos mokslo akademijos užsienio nariu, 1999 m. apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute išleistas Ritos Repšienės parengtas jo *Raštų* penkiatomis.

J. Balys mirė 2011 m. rugsėjo 9 d., sulaukęs garbingo 102 metų amžiaus, Švento Patriko slaugos namuose Napervilleje (Ilinojus). Palaidotas Montičelo kapinėse, Šarlotesvilyje (Viržinija).

Šitaip atrodo trumpai išdėstyta vieno žymiausių XX a. lietuvių folkloristų biografija, kuri, galbūt išskyrus paskutinį sakinį, juodu ant balto išpausta bene visuose jo tautosakinę ir etnologinę veiklą nagrinėjančiuose XX a. pabaigos–XXI a. pradžios straipsniuose, juose išsakytų faktų objektyvumą patvirtina Lietuvoje ir už Atlanto paskelbti, ne kartą vartyti ir skaityti mokslininko darbai. Nors dirbame įstaigoje, kuri tiesiogiai tęsia prieškarįje įkurto Tautosakos archyvo veiklą, J. Balio asmenybė visuomet atrodė iškilė, tačiau tolima ar net svetima. (Be abejo, tai lėmė ne tik geografinis atstumas, bet ir penkiasdešimt metų piršta sovietinė ideologija, atlikusi savo juodą darbą: archyvas, sukauptas ir vertingų garso įrašų bei fotografijų kolekcijas, buvo pervadintas į rankraštyną ir paslėptas po institutų ir jų skyrių pavadinimais, J. Balio, kaip „aršaus“ antitarybi-

Jono Balio Tautosakos kambario ekspozicija Lietuvių literatūros ir tautosakos institute
Austės Nakienės nuotrauka, 2013

ninko, vardas ištrintas iš sovietinės Lietuvos mokslo.) Dar 2009 m. Institute minint mokslininko 100-ąsias gimimo metines seminare kalbėjusi E. Bradūnaitė-Aglinskienė pasakojo apie paties folkloristo lėšomis Putname 1981 m. įrengtą Tautosakos kambarį, kur saugomi jo atiduoti rankraščiai, knygos, kartotekos, tautosakinė medžiaga. Ir štai, tepraėjus vos ketveriems metams, J. Balio asmeninis archyvas – baldai, didžiulės knygų ir periodikos leidinių (per 1200 vienetų), rankraščių kolekcijos (61 aplankas), korespondencija (180 aplankų), tautosakos rankraščiai (12 rinkinių), garso įrašai (54 vnt.), nuotraukos (du albumai), suvenyrai – parkeliavo į Vilnių. (O gal sugrįžo? Nes kaip tik Vilniuje jis gyveno ir dirbo paskutiniaisiais metais iki emigracijos.) Tikriausiai kartu grįžo ir dalelė jo sielos, kurią jautėme prisilietę prie įvairiausių mokslininko daiktų – rašomojo stalo su kėdėmis, prie kurio išsėdėtos ilgos apmąstymų valandos; nenuilstamai tarš-

kėjusios ir išspausdinusios daugybę lapų, virtusių knygomis bei straipsniais, rašomosios mašinėlės; magnetofono, įamžinusio dešimtmečius lietuvių emigrantų širdyse glūdėjusias ir su ašaromis išdainuotas liaudies dainas; proginių, tautiniais raštais marguojančių, galbūt giminaičių iš Lietuvos atsiųstų, juostų; nudėvėtų sakvojažų ir keistomis pozomis sustingusių iš kelionių po egzotišką šalį parsivežtų suvenyrinių stabų. Ypatinga šiluma ir didžiuliu prarastos tėvynės ilgiesiu padvelkė lietuviška tautine simbolika išpuošti, greičiausiai Amerikos lietuvių vienų kitiems dovanoti arba lietuviškame Kaziuko turguje pirkti savadarbiai suvenyrai – lyg per darbų pamoką iš medžio išpjautas geležinis vilkas su trispalve vėliavėle, austiniais tautiniais drabužėliais išpuošta gražuolė barbė, dailioje medinėje lėkštėje profesionaliai išraižytas Vytis...

Visai kitokia biografija – ne sustingę ir nekintantys faktai, o gyva ir nuolat besikeičianti, liudijanti patirtas ir išgyven-

Elena ir Jonas Baliai savo namuose Silver Springe (Merilandas)
Fotografuota apie 1970 metus

tas negandas, nusivylimus, lūkesčius ir džiaugsmus – atsiskleidžia vartant rankraščius, peržiūrinėjant atvirukus, asmeninius dokumentus, nuotraukas. Pasirodo, kad Panevėžio mokytojų seminarijoje Jonukui ne visi mokslai lengvai sekėsi, o gal mokytojai buvo per daug griežti? Antai iš vokiečių kalbos atestata susiraitęs trejetas. Likimo ironija – šios kalbos jam labai reikėjo ne tik studijuojant Austrijoje, bet ir 1944 m. liepą traukiantis iš Lietuvos. Kelionė jaunai šeimai turėjusi būti išties nelengva, nes iš Raseinių kilusi, Kauno ir Vilniaus universitetuose studijavusi prancūzų ir lietuvių kalbas Jono Balio žmona Elena Ručinskaitė-Balienė prieš keletą mėnesių buvo pagimdžiusi sūnų Petrą Gediminą, o vyresnėlė dukrelė Angelė Laima buvo tik dvejų metų.

Vieną po kitos vykstančias gyvenimo pervartas rodo ir tai, kad J. Balys turėjo

per dešimt įvairiausių pasų ir asmenybės pažymėjimų, bylojančių apie jo tapatybę lietuvių, vokiečių, prancūzų, anglų kalbomis. Emigracijos istorijos tyrėjus turėtų sudominti ir Balių šeimos „šipkartė“, kuri leido jiems pasiekti išsvajotąją Ameriką, ir tikriausiai su didžiu nerimu ir viltimi lauktas oficialus JAV pilietybės suteikimo sertifikatas. Skirtumas tarp greitai turtėjančio laisvojo Vakarų pasaulio ir už „geležinės uždangos“ atsidūrusios Lietuvos atspindi giminaičių laišakai, kuriuose prašoma atsiųsti vaistų, gražesnių medžiagų drabužiams. Jų vokai „išpuošti“ gausia sovietine simbolika, o adresas bandomas rašyti net rusiškai, greičiausiai tikintis, kad sovietinis saugumas šitokį laišką lengviau „palaimins“ kelionei į Ameriką. Tokie laišakai kontrastuoja su įvairiuose pasaulio kraštuose atostogaujančių Balių ir jų kolegų amerikiečių vieni kitiems siunčiamais

atvirlaiškiais ir gražiausias vietas, laimingiausias šypsenas užfiksavusiomis nuotraukomis. Prie asmeninės korespondencijos atsidūrė ir J. Balio artimųjų – dukters Angelės ir anūkių sveikinimai. Deja, tikro lietuviybės puoselėtojo ir nuoširdaus Lietuvos patrioto vaikai ir vaikaičiai sveikinimus mylimam tėveliui ir seneliui rašė jau tik angliškai.

Ko gero, vertingiausia gauto lobyno dalis – asmeninė ir tarnybinė J. Balio korespondencija, apimanti 1945–1986 m. laikotarpį. Kultūros, literatūros ir folkloristikos istorijos tyrėjus turėtų ypač sudominti susirašinėjimas su garsiomis asmenybėmis: Algirdu Juliumi Greimu, Marija Gimbutiene, Jurgiu Gimbutu, Vytautu Kavoliu, Mykolu Biržiška, Adolfu Šapoka, Jurgiu Dovydaičiu, Vladu Jakubėnu, Simu Sužiedėliu, Kaziu Bradūnu, Jonu Aisčiu, Stasiu Lozoraičiu, Vytautu Žemkalniu, Pranciškumi Giedgaudu ir daugeliu kitų. Čia puikiai atsiskleidžia ir to laikotarpio istorinės peripetijos, Amerikos lietuvių siekiai, kad JAV valdžia nepripažintų Lietuvos „savanoriško“ įstojimo į Sovietų Sąjungą, kultūros ir mokslo veikėjų skirtingi požiūriai į (ne)bendradarbiavimą su sovietine Lietuva. J. Balio laišakai (išsaugoti ne tik gautieji, bet ir jo paties siųsti) rodo jo, kaip principingo mokslininko ir bekompromisio kovotojo už Lietuvos laisvę, bruožus. Visada pasižymėjęs aktyvumu, J. Balys daug darbavosi įvairiose lietuvių organizacijose (buvo Čikagoje įsteigto Lituanistikos instituto vadovu, VLIK'o vicepirmininku, tautininkų žurnalo *Naujoji viltis* vyriausiuoju redaktoriumi ir t. t.), asmeninėmis lėšomis paremdavo lietuviškus leidinius, tautinius kolektyvus. Galbūt charakterio kietumas, savo įsitikinimų gynimas, nenoras nutylėti lėmė tai, kad kai kurių visuomeninių Amerikos lietuvių organizacijų vadovaujamuosiuose postuo-

se išbūdavo gana neilgai. Kita vertus, daugeliui žmonių jis buvo tikras autoritetas, jie vertino jo, kaip profesionalo, nuomonę ir dažnai klausdavo patarimo. Dėl nenuolankaus būdo jis patekdavo ir į nemaloniais situacijas, tokias kaip spaudoje įsiplieskęs konfliktas su M. Gimbutiene, nesutarimai su santariečiais ir pan. Gana griežtai J. Balys pasisakydavo ir už renkamos tautosakos autentiškumą (dėl to dar prieškaryje ginčijosi su Vincu Krėve-Mickevičiumi) ir lietuvių folkloristų, ypač mitologų, tyrinėjimų pagrįstumą, kritikavo už painias ir pritemptas interpretacijas.

Būtina paminėti ir tautosakininkų ypač vertinamus J. Balio magnetofoninius liaudies dainų ir muzikos įrašus, darytus 1949–1951 m., lankant Amerikoje gyvenančius lietuvius, vadinamuosius dipukus (nuo angl. *displaced persons*), kurie išvyko iš Lietuvos XX a. pradžioje. Užrašyta medžiaga tapo pagrindu *Lietuvių tautosakos lobyno* tomams. Kadangi šiais garso įrašais džiaugėmės jau prieš trejetą metų, gavę jų kopijas iš Kongreso bibliotekos Amerikos gyvojo folkloro centro, kuriam mokslininkas patikėjo saugoti originalus (žr. *Tautosakos darbai*, 2011, [t.] XLII, p. 230–238, 355–356), tai šįkart džiugias emocijas sukėlė originalios, jo paties darytos dainininkų ir muzikantų nuotraukos, ekspedicijų dienoraščiai, tautosakos rankraščiai, o ypač – vienos geriausių jo dainininkų Ursulės Žemaitienės-Bendoraitytės (gimusios 1890 m. Šukių k., Lankeliškių par., Vilkaviškio aps., nuo 1914 m. gyv. Čikagoje) tautosakos archyvas. Čia randame jos pačios surašytus, tačiau sunkiai įskaitomus (ji buvo nelankiusi mokyklos) penkis tautosakos rinkinius; dviejuose sudėtos dainos, kituose – suvalkiečių papročiai: vestuvių su dainomis, laidotuvių su raudomis, Kalėdų, Sekminių, taip pat jos biografija, pasakos, anekdotai, burtai, prietarai, liaudies

medicina, mįslės, patarlės ir kt. J. Balys labai vertino U. Žemaitienės „Suvalkiečių vestuves“, gyrė tikslus apeigų aprašymus, jas lygindamas net su Juškų *Svodbine rėda*, 1953 m. jas suredagavo ir paskelbė kaip atskirą leidinį. Jis ne kartą lankėsi Uršulės namuose, daug iš jos užrašytų tautosakos perliukų buvo paskelbta *Lobyno* tomuose ir kitose mokslininko parengtose lietuviškų papročių bei tautosakos publikacijose.

J. Balio archyvo medžiaga ne tik unikali, bet ir labai gausi, todėl trumpoje apžvalgoje visko neįmanoma nei suminėti, nei aprašyti. Tuo labiau kad, atlikus pirmąją gautos kolekcijos tvarkymą, dar laukia nuodugnus jos tyrinėjimas ir inventarinimas. Baigdamą norėčiau prisiminti M. Girniuvienės pernai vasarą lankantis Lietuvių literatūros ir tautosakos institute pasakytą mintį: J. Balys tikrai būtų džiaugęsis žinodamas, kad jo archyvas bus saugomas ten, kur domimasi jo nuveiktais darbais, sukauptą medžiaga, kad bus prieinamas tyrėjams. Nors J. Balys taip ir neparvyko į vėl nepriklausomybę atgavusią Lietuvą, tačiau grįžo jo darbai, kurie turėjo, turi ir turės didelę reikšmę lietuvių folkloristikos ir etnologijos raidai.

Rūta Žarskienė

TAUTOSAKOS MEDUS,
NULAŠĖJĘS
PER SEPTYNIAS KARTAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus darbuotojų organizuojama *Tautosakos savaitė*, šiemet vykusį spalio 14–19 dienomis, tautosakininkus ir tautosaka besidominčią visuomenę pakvietė į įvairius renginius: pirmadienį – moksleivių dieną – archyvo

lobiais domėjosi Žirmūnų ir Antakalnio gimnazistai, penktadienį su savo dainomis į viešnąę pasiprašė sūduviai iš Marijampolės Trečiojo amžiaus universiteto. Ketvirtadienis – ypatingas: tądien pristatytas iš JAV į Lietuvą parkeliavęs dr. Jono Balio archyvas ir memorialinis kambarys. Trečioji *Savaitės* diena buvo skirta pokalbiams su etnomuzikologe Laima Burkšaitiene ir dainininku Alvydu Čepuliu, o antradienio popietę įteikta tradicinė, jau septintoji, „Tautosakos medaus“ nominacija. Šįmet ji skirta Aukštaitijos folkloro puoselėtojai Editai Meškuotienei. Nominantės diplome – išskirtinis tekstas:

Minint puikios Aukštaitijos dainininkės ir pasakotojos Elenos Zaukienės 150-ąsias gimimo metines, jos dukros – žinomos tautosakos pateikėjos Emilijos Zaukaitės-Kuzavinienės 110-ąsias gimimo metines, Tautosakos medaus 2013 metų nominacija įteikiama Editai Kuzavinytei-Meškuotienei, Močiutės ir Motinos folklorinio palikimo puoselėtojai, savo šeimos ir aukštaičių rokiškėnų dainų pagrindu subūrusiai folkloro ansamblį „Sadauja“, ilgametei jo vadovei.

Vadinasi, šios nominacijos saldis, skirtingai nei ankstesniųjų, kaupėsi ne per vieną tautosakos rinkimo talkininko gyvenimą, o per kelias vienos šeimos kartas, sukrovusias archyvui ir palaikančias gyvojoje folkloro sklaidoje labai savitą aukštaitiškų dainų lobyną iš Obelių krašto (Rokiškio r.). Jį kaupė, be nominantės, dar net dvi moterys – Editos močiutė Elena Smalinskaitė-Zaukienė (1863–1947) ir jos motina Emilija Zaukaitė-Kuzavinienė (1903–1992).

Toks nutikimas ėmė klostytis šių metų pavasarį, kai tarp kitų svarbių datų nuolat įsiklausant į 1863-ųjų metų sukilimo atbalsius, minint Norberto Vėliaus 75-ąsias gimimo metines, buvo prisiminta profeso-

riaus ir kalbininko Aloyzo Vidugirio prieš penkiasdešimt metų (1963) vykusį ekspediciją į Čiornaja Padiną bei kitus Rusijos Saratovo stepėse įkurtus lietuvių sukilėlių tremtinių kaimus. Tautosakos archyvo skyriaus vadovė Rūta Žarskienė ir jos vadovaujamas folkloro ansamblis „Dijūta“ iš toje ekspedicijoje užrašytų dainų ir kitų tekstų (LTR 3616) Vilniuje vykstančiam tarptautiniam folkloro festivaliui „Skamba skamba kankliai“ parengė koncertinę programą „1863–1864 m. sukilimo aidai lietuvių tremtinių folklore“ ir visus metus su ja sėkmingai koncertavo įvairiuose sukilimui paminėti skirtuose renginiuose Lietuvoje, tarptautiniame folkloro festivalyje Gruzijoje. Programa kėlė susidomėjimą ir Tarmių metų kontekste, nes Saratovo gubernijos kaimuose daugiausia buvo apgyvendinti tremtiniai iš šiaurės rytų Aukštaitijos, tad tenai įsivyravo uteniškių patarmė, kuri, veikiant aplinkai savitai ir įdomiai pakitusi, iki šių dienų išliko kasdienybėje ir tautosakoje. Po vieno tokio koncerto, labai šiltai priimto gausiai susirinkusios publikos, tarp žiūrovų, norėjusių ir turėjusių ką pasakyti, buvo ir Edita Meškuotienė. Girdėtos dainos jai gyvai priminė močiutę, gimusių sukilimo metais ir mokėjusių nemažai tokių pačių dainų, kaip ir tos, skambėjusios labai toli nuo Lietuvos.

Tai ir buvo pretekstas iš naujo pavartyti lietuvių tautosakos rankraštyne esančius rinkinius (LTR 986 ir 4759). Abu jie užregistruoti Emilijos Zaukaitės-Kuzavienės vardu, tačiau pirmasis iš jų yra per visą gyvenimą krautas Elenos Zaukienės dainų kraitis. Paveldėtas jis visų pirma iš šeimos, kurioje buvo giedama keliantis rytais, dainuojama prie įvairiausių darbų per dieną ir progiesmiu meldžiamasi gulant vakarais. Pačios seniausios dainos – apie sunkią našlaičių, baudžiauninkų, rekrutų

dalią – perimtos iš močiutės Pranciškos Baranauskaitės-Mekšėnienės, vadinasi, išmoktos XIX a. pradžioje, atneštos iš dar senesnių laikų. Buvusi dvarioke Pranciška, likusi našle, pasirūpino savo jauniausią dukrą Agotą išleisti už miško sargo Motiejaus Smalinsko – į šiek tiek lengvesnį laisvo žmogaus, tarnautojo, gyvenimą. Ištekino jaunutę, vos šešiolikos metų, nes, anot patarlės, „Biedno žmogaus dukterys greit auga“, tai yra stengiamasi ištekinti, kol dar jaunos, gražios, patrauklios, kol nereikalaujama didesnės dalies nei kraičio. Tiesa, kraičio turėta gražaus.

Alenos motina turėjo pilną kuparą rūbų. Turėjo kelis vienspalvius vilnonius sijonus, kelias pūstais pečiais, spaustu liemeniu „nažutkas“. Viena tokia „nažutka“ buvo labai graži: lyg šilkinė, lyg auksiniais ar sidabriniais siūlais kaišyta. Turėjo prijuosčių – baltų ir ne baltų ir daug nuometų. <...> Buvo skrynioj baltų marškinių ir liemenių, gražių kaspinių, bet Alenos motina jų nebe nešiodavo.

Kai Alenos motina apsirengdavo sekmadienį eidama į bažnyčią, užsirišdavo 7 aršinių nuometą, kurio abu galai siekdavo pakinklius, į nuometo antkaktį įvyniodavo beržo tošį, o iš viršaus užrišdavo raudoną žičkinę juostą – prisipildavo į dubenį vandens ir pasižiūrėdavo pati į save. Tada mergaitės, įsikibusios į motinos sijoną, pradėdavo šokti ir dainuoti: – Moma graži! Moma graži! (*Aš išdainavau visas daineles*, kn. 1, Vilnius, 1985, p. 290).

Tokį gražuolės aukštaitės motinos paveikslą, likusį dukterų atmintyje, užrašė dukraitė Emilija. Agota daug ir gražiai dainavusi aukštu, skambiu balsu, dainų kraitėje išlaikiusi ne tik motinos dainas, bet ir sudėjusi daugybę naujesnių, kurios leistų manyti, ją galėjus būti kviestine vestuvinių apeigų dainininke. Savo dainų dalį buvo pridėjęs ir tėvas Motiejus Smalinskas. Jo

dainos smagesnės – raitelių, užstalės, kaip ir dera vyrams. Iš vaikystės pamėgusi dainas, Elena, kur bebūdama, kur beišgirsdama, jų mokėsi ir dainavo. Dukros Emilijos prirašytame sąsiuvinyje, matyt, Zenono Slaviūno patarimu, prie dainų tekstų prirašytos pastabos veda dainininkės gyvenimo keliu per visus kaimus, dvarus, kuriuose tarnauta. Taip į jos dainų skrynelę pateko ir poeto kunigo Antano Vienažindžio daina „Pasakyk, jauna panela, ar tu mani myli“; išmokta tarnaujant jo brolio Vincento ūkyje Mataučiznos palivarke.

Šeimininkas Vienažindys buvo dainų mėgėjas. Šeštadienio ar sekmadienio vakarais susivarydavo visą šeimyną ir liepdavo dainuoti, o pats lazdele mosuodavo. Čia jau dainuodavo naujesnes dainas, su pritarimu. Ir vyrai pritarėdavo (ten pat, p. 292).

Dabar jau nepaklausime, bet ar tik ne iš motinos su močiute giedojimų Elenos kraitinėje dainų skrynioje išliko sutartinės, jau tuomet beprarandančios savo aktualumą ir svarbą. Kai 1937 metais, pakviesta į Lietuvos tautosakos archyvą įrašyti motinos dainų (E. Zaukienė jau buvo senyva, prastos sveikatos, gaščiojosi negalėsianti padainuoti kaip reikia, todėl nenorėjo važiuoti į Kauną), Emilija iš Z. Slaviūno sužinojo, kad motinos dainų sąsiuvinyje užrašytos kai kurios dainos esančios vertingosios sutartinės, jai parūpo atkurti ir jas.

Kai grįžau iš Tautosakos archyvo įdainavusi motinos dainas, ėmiau domėtis, kaip dainuojamos sutartinės. Pirmiau ji sakėdavo: „Šito sutartine giedama trijūs, a šito keturiūs“. Aš pagalvodavau: mes gi tik dvi, tai vis tiek neišeis sutartinė. Ir neprrašydavau plačiau paaiškinti. Kai pagaliau supratau, kad vienu metu vis tiek dvi tedainuoja, ar sutartinė būtų trejinė, ar keturinė, o kitos ilsisi, ėmiau prašyti motinos, kad mudvi pabandytume dainuoti. <...> Tada ji man pasakė:

– Ne kožna sutartines galia gedot. Raikia parinkt balsai, kad nebūtų venodi, tadu sutartine bus gera. A jeigu balsai bus venodi, tai sutartine neišeis, nebus gera. Jegu vienas balsas skardus, untras turia būt duslus, a trečias vėl ka nars skirtis na tų dvejų. Rinkėja turia žinot žodžius, a kitas, atatarėjas, tik labai gerai klausyt ir sekt rinkėjų. Jegu gera rinkėja, tai ana vietaj žodžius kuria (ten pat, p. 313).

Kaip kad gausybė sakytinės bei dainuojamosios tautosakos paveldo dalių paskendo amžių ūkanose, taip ir Pranciškos, Agotos ir Elenos dainynai būtų likę neperskaitomoje praityje, iš kurios, deja, jokių būdu nesužinosi šios giminės dar ankstesnių kartų moterų vardų. Pati Elena, išvargusi ir išdainavusi gyvenimą, verta romanisto plunksnos. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje vyriausiojo sūnaus šeimai, kurioje glaudėsi mirus vyrui, besitraukiant į Vakarų, pasimirė Bavarijoje. Nors lemtis ir pašykštėjo kapo Tėvynėje, bet ji čia liko įamžinta per dukters surašytus dainų sąsiuvinius, įdainuotas fonografo plokšteles (LTRF pl 540, 542–552, 554, 556–562). Taip iš visa naikinančio laiko buvo atimta ir išsaugota tai, kas šeimą iki šiol džiugina ir telkia.

Suprantama, galėjo nė to nebūti, jei į mokslus leidžiama Emilija, kurią šeimos albumo nuotraukose matome gražią ir madingą pagal ano meto stilių Kauno kursantę, elegantišką Šeduvos gimnazijos mokytoją, būtų nusišukusi nuo motinos senų dainų, kaip kad daugelis anuo metu buvo padarę. Tarpukario modernėjančioje Lietuvoje, besivaikant Europos madų, prarasta daug vertingo mūsų etnokultūros paveldo. Akivaizdi tų praradimų grėsmė vertė anuomet jauną mokslininką Joną Balį, Lietuvos tautosakos archyvo vedėją, per visas tuometines žiniasklaidos priemones kreiptis į gimnazistus, studentus, mokytojus ir kitus inteligentus, kad jie nors užrašytų tai, ko

Emilija Kuzavinienė su dukra Edita ir anūkais – Žilvinu ir Gėliūne, 1972 metai
Nuotrauka iš šeimos albumo

patys ketina atsakyti. Jauna „Saulės“ mokytojų kursų studentė, mokytojai Antanui Vanagaičiui įteikusi pluoštelį užrašytų motinos dainų, vėliau jas buvo primiršusi ir tik vyro, Adolfo Kuzavinio, taip pat mokytojo, puikaus germanisto, paskatinta atsilipti į kvietimą rinkti tautosaką ir, nesuradusi anų užrašų, iš naujo iš motinos užrašė apie pusantro šimto dainų tekstų. Pabendravusi su archyvo darbuotojais, ji dar ne vieną kartą kalbėjosi su motina, papildydama savo užrašus beveik pusšimčiu dainų, keletu pasakų su dainuojamaisiais intarpais, mįslių ir kitokia tautosaka.

Toks buvo pirmasis „Tautosakos medaus“ korys, galėjęs ir likti vienintelis, jei dabar ne Emilijos dukros Editos meilė ir dėmesys motinos dainoms. Šįkart gimnainaičių palėpėje rastą užsimitusį dainų sąsiuvinį ji kartu su motinos maldaknyge pasiėmė savo noru iškeliaudama pas tėvus į Sibiro tremtį. Pasak Editos Meškuotienės, pirmojoje, 1941 metų, tremtyje šeima galvojo ne apie dainas, o apie pabėgimą namo. Jiems pavyko pabėgti,

bet po kurio laiko vyresnieji šeimos nariai buvo sugauti ir vėl ištremti. Iš vaikystės amžiaus dar nespėjusi išaugti Edita (tada jai buvo vos dvylika metų), priglomba gimnainaičių, mokėsi Panevėžio gimnazijoje, tačiau, nepakeldama begalinio ilgesio, vos sulaukusi paso prisidėjo prie tremtinių, „ilgiems metams susigadindama savo biografiją ir anketas“ (LTRF cd 982). Sibire jau buvo šiek tiek apsiprasta: tremtinių – su vietos aplinka, o vietinių – su atitremtaisiais. Šeimininkas, kurio name Kuzaviniai nuomojosi kambarį, netgi atnešdavo obuolių, kai išgirdavo juos giedant sutartinės. „Kad užkimštų burnas“; – juokdavusis motina. Joms nė į galvą neatėjo paklausti, kuo tos archajinės baltiškos melodijos žavėjo Sibiro žmogų. Pačiai Editai sutartinės buvo tarsi iššūkis – ji mokėsi jas dainuoti iš pradžių net užsikimšdama ausis, kad motinos vedimas neišmuštų jos iš savosios vėžės.

Grįžusios iš tremties šeimōs Lietuvoje niekas nelaukė. Jie įsikūrė Juodšilių gyvenvietėje netoli Vilniaus, o Edita, bai-

gusi fizikos studijas ir ištekėjusi už bendramokslio molėtiškio Juliaus Meškuočio, buvo paskirta dirbti (likimo ironija!) į Elektrografijos mokslinių tyrimų institutą, tuomet įslaptintą įmonę, vadinamąją „pašto dėžutę“. Vis linksmiau likimui besišaipant, jai buvo lemta čia įkurti (1971 m.) „Sadaujos“ folkloro ansamblį, į kurį su išsaugotomis sąsiuvinuose ir atmintyje Obelių krašto dainomis atėjo ir močiutė Emilija Kuzavinienė. Pirmasis ansamblio vadovas, daugelio folkloro ansamblių įkūrėjas ir vedlys Kazimieras Kalibatas, jau iš seniau pažįstamas su Meškuočiais, žavėjęsis šeimos giedamomis sutartinėmis, paprašė jų įtraukti ir į ansamblio repertuarą. Tada močiutė atsivedė anūką Žilviną, kurio vaikiškas balselis labai derėjo su brandžiais moterų balsais, ir, dideliame ansamblio vadovo džiaugsmui, papildė ansamblį šeimynine sutartinių giedotojų grupele. Žilvinas savo ruožtu atsivedė trejais metais jaunesnę sesę Gėliūnę, kuriai pats buvo išrinkęs vardą iš patikusios tėčio skaitytos pasakos apie Baltąjį vilką.

Scenoje jie keturiose: kokių septynerių metų juodakasė didžiaakė mergaičiukė, visa galva aukštesnis berniokas ir dvi nuometuotos moterys. Dainuoja... Aukštaitiškai traukia, iš širdies, rodos, ir tas publikos knibždėlynas salėje jiems nė motais. „Oi lyliai tatatai, laide tėvas sūnelį“, – pradeda Rokiškio tarme posmą močiutė. „Lylia lylia tatata“, – skardena anūkės balsiukas, kurį tuoj papildo mamos santūrus sopranas – „Oi lyliai tatatai, žalion girian medžiotų...“ O paskui „Rolia dirvolia“, – net prisimerkęs plėšia piemenų dainą anūkėlis... (ten pat, p. 63) –

taip dainuojančios šeimynos pirmuosius pasirodymus aprašė muzikologė Zita Kelmickaitė, tapusi šeimos bičiule, kalbant dabartiniais terminais, tarsi folklorinės veiklos vadybininke, be kurios nebūtų

buvę tokie sodrūs pačios Emilijos jubiliejiniai renginiai.

Metai metus lenkdami bėgo. Vaikai dainuodami augo. Emilija tapo ne tik savo šeimos, ne tik „Sadaujos“, bet ir daugelio folkloristų „močiute“. 1976 metais, paprašyta Zofijos Puteikienės, į porą magnetofono juostų (LTRF mg 1785, 1792) įdainavo dar 62 dainas – jau savas, naujesnes: po truputį romansų, literatūrinės kilmės ir – kaip močiutei ir pridera – vaikų dainų. 1987 metais muzikologė Živilė Ramoškaitė išleido iš Emilijos Kuzavinienės rinkinių sudarytų Obelių krašto dainų rinktinę*, jos pavadinimui pasirinkdama seniausios šios šeimos atstovės Pranciškos Mekšėnienės pamėgtos dainos pirmąją eilutę. Sulaukė Emilija ir atgimimo laikų. Sąjūdžio renginiuose „Sadaujos“ dainininkai dažniausiai būdavo pirmosiose gretose, apsišarvavę vėlgi iš jos dainų skrynios slaptaviečių ištrauktomis tremtinių ir kalinių dainomis (LTRF k 1727). Žinia apie močiutės mirtį buvo paskelbta pagrindiniuose to meto Lietuvos laikraščiuose** – taip ją brangino ir mylėjo atgimusios Lietuvos folkloristų bendruomenė. Po metų, minint 90-ąsias E. Kuzavinienės gimimo metines, Z. Kelmickaitės vedamame koncerte skambėjo tremtyje Emilijos sukurti eilėraščiai, kurių ne vienas buvęs ir išdainuotas, laisvę atgavusios šventos giesmės (LTRF k 1728).

Edita Meškuotienė, šioje kartų linijoje buvusi anūkė, dukra, motina, dabar

* *Oi oi oi matula: Obelių krašto dainos*, parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius, 1987; muzikologė E. Kuzavinienės tautosakos paveldą yra aptarusi ir moksliniu aspektu, žr. Živilė Ramoškaitė. Dainos tapatybė ir kaita moderniojoje kultūroje, *Tautosakos darbai*, 2003, [t.] XVIII (XXV), p. 56–32.

** Obelių dainininkę palydint, *Lietuvos aidas*, 1992, vasario 22; Algirdas Svidinskas. Mirė močiutė, *Respublika*, 1992, vasario 29.

pati jau gali būti vadinama dainuojančia ir kitus mokančia dainuoti močiute. Juodšiliuose įsteigus lietuvišką „Šilo“ vidurinę mokyklą ir joje pradėjus mokytojauti marčiai Nijolei, Edita ėmėsi močiutės pareigų, nes sūnaus šeimoje krykštė jau trečias mažylis. Tada ji ir buvo pakviesta vadovauti moksleivių folkloro ansambliui „Šilelis“ (1993–2008), kuriame dainavo ir jos anūikai. Vyriausias iš jų, Gaudvinas, atėjo į ansamblį kone visų klasės draugų lydimas. Domilės ir Žyngintas repeticijose pradėjo dalyvauti dar ikimokyklinukai, įsitvėrę močiutės sijono. Jiems buvo viskas aišku, nes iš tos pačios dainų skrynios tiek šeimai, tiek ansambliui močiutė parinkdavo savo mėgstamiausias aukštaičių dainas. Jaunieji ansamblečiai su vadove gyveno įdomų gyvenimą: etninės kultūros konkursuose mokyklai pelnė pagyrimus, Juodšilių gyventojus džiugino surengtomis smagiomis Obelių žydėjimo, išmoningomis Užgavėnių ir kitomis tradicinėmis kalendorinėmis šventėmis.

Dabar Editos vaikaičių jau penketas, prisidėjo Gėliūnės atžalos – Tomas ir Paulius Uždaviniai. Jie ištikimi močiutės palydovai folkloro renginiuose, visuose svarbiausiuose „Sadaujos“ koncertuose. Žinoma, sparčiai auga ir ši – jau septintoji – tautosakos medumi penėta šeimos karta, ir ją vis giliau į kasdienybės sukurius įtraukia sparčiai modernėjantis pasaulis. Bet į tą pasaulį ji eina su močiutės dovanomis: garso įrašų kasetėmis „Senovinės Obelių krašto dainos“ (1994), „Tremtinių dainos. Senovinės Obelių krašto dainos“ (1994), įdainuotomis kartu su „Sadauja“, kompaktine plokštele „Sese sesiula“ (2003). Kažin ar kas nors ir iš šios kartos perims tą senelių ir prosenelių sukrautą dainų kraitį? Gal dukraitė Domilė? Dideliam močiutės džiaugsmui ir pasididžiovimui, eidama į priėmimą pas Ispanijos

karalių ji pasipuošė aukštaitės tautiniu kostiumu ir buvo tokia pat graži, kaip ir šeimos legenda virtusi propropromočiutė Agota. Domilės ir balsas toks pat skambus...

Gražina Kadžytė

FOLKLORISTIKA LATVIJOJE: K. BARUONO KONFERENCIJA „NEŽODINIS FOLKLORAS“

Spalio 31-ąją – Dainų tėvo Krišjanio Baruno* 178-ųjų gimimo metinių dieną – Latvijos universiteto Literatūros, folkloro ir meno instituto Latvių folkloro archyvas (*Latviešu folkloras krātuve* – LFK) buvo surengęs kasmetinę K. Baruno konferenciją. Tradicija per K. Baruno gimtadienį (*Barondiena*) sutelkti gausų mokslininkų ir besidominčių tautosaka būrį ėmė klostytis nuo 1981 metų.

Šiemet K. Baruno konferencija vyko Letonikos V suvažiavimo rėmuose; jos tema – „Nežodinis folkloras“ (*Folklorā viņpus mutvārdiem*) – tyrinėtojų dėmesį nukreipė į folklorą anapus žodinės tradicijos, į folkloro egzistavimą ir funkcionavimą rašytiniu pavidalu (rankraščiai, spausdinti kūriniai, tekstas digitaline forma ir kt.), garso ir vaizdo fiksacijomis. Folkloras, kurio raiška realizuojama ne kalbančio asmens šnekėjimu, o tarpininkaujant komunikacinių ryšių technologijoms, tapo vienu šiuolaikinės folkloristikos objektų. XXI a. pradžioje per medijas plinta tiek klasikinio folkloro tekstai, tiek neseniai susiklosčiusios tradicinės kultūros formos. Konferen-

.....
* *Krišjānis Barons* (1835–1923) – latvių tautosakininkas, publicistas ir literatas; parengė ir paskelbė latvių dainas (*Latvju dainas*, sēj. 1–6, Jelgava, Pēterburga, 1894–1915).

cijos dalyviai savo pranešimuose, kurių iš viso buvo keturiolika, remdamiesi skirtingomis metodologijomis, įvairiais aspektais analizavo rankraštinių, spaudoje ir internete gyvuojantį folklorą, taip pat kitas žodine tradiciją peržengusias folkloro formas.

Tautosakininkas ir mitologas Aldis Pūtelis (LFK) pranešime „Ir nieko kito čia nepridėta... Seniausieji baltų mitologijos aprašai – ar užrašyta žodine tradicija?“ pateikė kritinę baltų mitologijos šaltinių apžvalgą, išskeldamas keletą problemų.

LFK darbuotojų Aigaro Lielbardžio (*Aigars Lielbārdis*), Baibos Kruogzemės-Mosgordos (*Baiba Krogzeme-Mosgorda*) ir Maros Vyksnos (*Māra Vīksna*) pranešimai buvo skirti ne sakytiniui, o rankraštiniu pavidalu gyvuojančiai tautosakai – burtažodžiams, atminimų albumėlių tautosakai ir dainų sąsiuviniams. A. Lielbardis apibūdino rankraštinius latvių burtažodžius, išnagrinėjo tekstų varijavimo aspektus ir pademonstravo Fricio Bryvzemnieko rinkinio *Материалы по этнографии латвийского племени* (1881) įtaką latvių burtažodžių korpusui. B. Kruogzemės-Mosgorda, iš kurios mokslo tyrimų akiračio jau kuris laikas nesitraukia atminimų albumėlių tradicija (šiais – 2013 – metais pasirodė mokslininkės monografija *Atmiņu albumu tradīcija latviešu skolēnu kultūrā* („Atminimų albumų tradicija latvių moksleivių kultūroje“) analizavo klasikinių latvių liaudies dainų panaudojimą moksleivių atminimų albumų įrašams. M. Vyksna apžvelgė Gulbenės krašto tautosakos pateikėjos Emmos Burkos (1905–1995) dainų repertuarą, per visą amžių pačios pateikėjos surašytą į sąsiuvinius ir bloknotus.

Penkių pranešimų autoriai supažindino su įvairiose kultūros srityse pasitaikančių inskripcijų tyrimais. Archeologas Juris Urtanas (*Urtāns*, Latvijos kultūros

akademija) savo pranešime atskleidė švento Antano kryžiaus ženklų (akmenyse) ir kulto sąsajas buvusioje Livonijos teritorijoje. Tautosakininkas Sandis Laimė (LFK) pranešime „Tekstai ant uolų: Cėsių Raudonosios uolos pavyzdys“ pateikė smiltainyje turistų paliktų „grafičių“ analizę. Aija Fiodorova (*Fedorova*, Latvijos universiteto Istorijos muziejus) supažindino su XIX a. studentų rašytinės tautosakos pavyzdžiais ant buvusio Rygos politechnikumo studentų karcerio sienų. Sergiejus Krukas (*Sergejs Kruks*, Rygos Stradinio universitetas) ir Rita Treija savo ruožtu klausytojų dėmesiui pateikė inskripcijų Latvijos kapinių kultūroje pristatymą – mirusiųjų atminimo ženklų apibūdinimą ikonografiniu (S. Krukas) ir tekstualiniu (R. Treija) aspektais.

K. Baruono konferencijos „Nežodinis folkloras“ tikslas buvo pagilinti ne vien rašto ženklais reiškiamo folkloro, bet ir vizualinių liaudies tradicijų plačiąja prasme sampratą. Tematiškai tarpusavyje artimi buvo Latvijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto atstovų Janinos Kursytės (*Janīna Kursīte*) ir Ingaus Barovskio (*Ingus Barovskis*) pranešimai. J. Kursytė atskleidė žmogaus odos ir namo išorės „apvalkalo“ (tatuiruotės–sienų tapyba) semiotinį bendrumą, o I. Barovskis savo ruožtu ragino įsižiūrėti į namų langus ir jų puošybą. Rusijos mokslų akademijos Etnologijos ir antropologijos instituto mokslininkė Svetlana Rižakova kalbėjo apie latviškų ornamentų panaudojimą ir interpretavimą šiuolaikinėje kultūroje.

Naujausiems nežodinio folkloro keliams buvo skirti Gunčio Pakalno (*Guntis Pakalns*, LFK) ir Jolantos Staugos (*Jolanta Stauga*, Latvijos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas) pranešimai. G. Pakalnas nagrinėjo latvių juokavimo įpročius, be to, akivaizdžiai parodė, kaip

humorą tyrinėjantis tautosakininkas gausiai ir daugiopos medžiagos gali gauti tiesiogiai, pačioje vyksmo situacijoje. Tuo tarpu J. Stauga supažindino su naujausiais konstatavimais, kaip folkloro elementai panaudojami latvių spaudos reklamai. Šio šiuolaikinės populiariosios kultūros segmento tyrinėjimo autorė ėmėsi bene prieš aštuonerius metus, užtat pranešime galėjo atskleisti ir kalbamojo reiškinio kitimą.

Konferencijos pabaigoje, artistiškai vadovaujant G. Pakalnui, įvyko dviejų naujų knygų pristatymo iškilnė. Etnomuzikologijos studentams bei dėstytojams dainuojant latvių ilgąsias dainas, jau antrą kartą buvo pristatytas akademinio leidinio *Latvių liaudies dainos* dešimtasias tomas *Vedybos*. Į šio fundamentinio leidinio pastarąjį tomą yra įtrauktos dainos, atspindinčios senovinių vedybų papročius su nuotakos vogimu, pirkimu ir t. t., taip pat ir dainos, bylojančios apie netolimos praeities vedybų ritualus. Ypač puošnus bei įvairus yra piršlyboms skirtų ilgųjų dainų pluoštas.

S. Laimės monografija *Raganu priekšstatu Latvijā: Nakts raganas* („Raganų įvaizdžiai Latvijoje: Naktinės raganos“) buvo pristatyta pasakotojos Initos Šalkovskos sekamomis sakmėmis apie raganas. Remdamasis latvių tautosakos medžiaga, veikalas pateikia naujų įžvalgų, kaip Latvijoje klostėsi raganos įvaizdis. Tai bandymas laužyti įsigalėjusius stereotipus. Knygoje aprašomas latviams iki šiol menkai pažįstamas raganų pogrupis „naktinės raganos“, – demoniškos, žmogui pavojingos antgamtinės būtybės, giminingos vadinamosioms nelaimingoms sieloms. Kolegoms ir draugams sveikinti S. Laimę buvo ir kita priežastis – išvakarėse jis buvo gavęs Europos mokslo ir meno akademijos Felikso premiją.

Ateinančiais metais Latvių tautosakos archyvas minės apvalų – 90 metų – jubiliejų. Ta proga numatyta 2014 metų rudenį

(spalio 20–24 d.) surengti tarptautinę mokslinę konferenciją *Mapping Disciplinary History: Centers, Borderlands and Shared Spaces in Folkloristic Thought* (daugiau apie ją žr. instituto svetainėje: <http://www.lfmi.lu.lv/>). Konferencija bus skirta folkloristikos istorijos klausimams, ypatingą dėmesį teikiant mokslo tarptautiškumo aspektui. Lauksime atvykstant ir kolegų iš Lietuvos!

Rita Treija

KONFERENCIJA LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTE

Lapkričio 21–22 dienomis Lietuvos kultūros tyrimų institute įvyko kasmetinė mokslinė konferencija (rengiamos nuo 1989 m.). Šiemetinės tema – „Senajo baltiškojo tikėjimo ir krikščionybės sąveika, sąsajos, jų teorinės refleksijos“. Per dvi dienas dalyviai perskaitė septyniolika pranešimų, kuriuose duotoji tema buvo gvildinama pačiais įvairiausiais aspektais: filosofiniu, istoriniu, mitologiniu, tautosakiniu, etnologiniu, lingvistiniu, literatūrologiniu, etnomuzikologiniu. Taigi konferencija buvo tarpdalykinė, leidusi dalyviams pasikeisti idėjomis ir sukaupta patirtimi.

Plenarinį posėdį pradėjo dr. Vaclovas Bagdonavičius pranešimu „Baltų tikėjimas ir krikščionybė Vydūno *žvilgiu*“. Aiškindamas Vydūno filosofines pažiūras, prelegentas išryškino induizmo, ypač upanišadų (filosofinių vėdiškosios mitologijos komentarų), įtaką jų raidai. Vydūnui svarbiausia buvo ne religijų skirtumai, o tai, kas jose yra bendra, kokie simboliai jas vienija.

Habil. dr. Grasilda Blažienė pranešime „Prūsų vardynas – baltų kultūros atspindys“ akcentavo, kaip svarbu iš naujo skaityti rankraščius ir iš naujo juos interpretuoti:

spausdintuose darbuose yra daug įsivėlusiu netikslumų. Prūsų vardai – seniausi baltų rašto paminklai. Be to, pasak pranešėjos, tikriniai vardai yra savotiškos „apeliatyvų kapinės“; nes kiekvienas vardas ką nors reiškė, dažnai jie būdavo sudaromi iš bendrinių žodžių. Pavyzdžiui, kaimų pavadinimų atsiradimo schemoje šalia upėvardžių, vandenvardžių, asmenvardžių figūruoja ir apeliatyvai. Reikšmingas prūsų asmenvardžių šaltinis, kurį būtina tirti, yra prūsiškos kilmės vokiečių pavardės; šioje grupėje populiariausia yra *Alke*, šiandien Vokietijoje žinomos 152 tokios pavardės. Atkreiptinas dėmesys ir į hibridinius bei adaptuotus (sulenkintus) vardus, kurie anksčiau nebuvo traukiami į vardyną. Autentiškas jų lytis rekonstruoti sudėtinga.

Plenarinį posėdį užbaigė habil. dr. Nijolė Laurinkienė pranešimu „Laumė – mitinė žemės būtybė“, įtikinamai atskleidama vieno sudėtingiausių, prieštaringiausių, bet kartu ir spalvingiausių mitinių personažų glaudžias sąsajas su agrariniais kultais. Buvo tikima, kad laumės skatina javų vegetaciją (etimologiškai jų vardas gali būti siejamas su rekonstruota indoeuropietiška šaknimi **leudh-/*loudh-* ‘augti’); ypač jos mėgstančios šiltuoju laiku tarp Sekminių ir Joninių lankyti žydinčių rugių laukuose: kadaise kaip laukų saugotojoms laumėms buvo nuliejama alaus auka. Pranešėja aptariamą problemą nagrinėjo plačiame kontekste, pasitelkdama kaimyninių baltams slavų tautų (rusų, bulgarų) folklorinius bei etnografinius duomenis, taip pat pabrėždama paraleles su antikinė mitologija (Persefonės mitu).

Mangirdas Bumblauskas savo pranešime „Kelios Žemaitijos konversijos pabaigos datos“ nušvietė sudėtingą krikščionybės įsigalėjimo Žemaitijoje procesą, aptarė jį apibūdinantį terminą *chronologinės žirkelės* – penkis šimtmečius trukusį

laikotarpį (nuo Vytauto iki Motiejaus Valančiaus). Remdamasis nuodugnai ištirta archyvine medžiaga, pranešėjas nustatė, iki kada egzistavo *pagonybės anklavai*, tai yra nebažnytinės erdvės, kuriose kunigai nepasiekdavo Žemaitijos kaimų; jų gyventojai neskubėjo krikštytis, toliau garbino žalčius, medžius, laikėsi kitų pagoniškų papročių. M. Bumblausko nuomone, lūžis įvyko XVII a. pirmajame ketvirtyje. Pagoniškųjų anklavų gyvavimo pabaigą rodo suaugusiųjų krikštijimai.

Dr. Rimantas Balsys pranešime „Elgeta: tarp žynio, vienuolio ir valkatos“ aiškino ikikrikščioniškosios religijos žynių, krikščionių bažnyčios tarnų ir elgetų sąsajas XVI–XVII a. sandūroje Prūsų Lietuvoje. Prieglaudose gyvenantys elgetos istoriškai sietini su senaisiais žyniais. Įsivyraujant krikščionybei lygia greta formavosi elgetos ir kunigo / vienuolio paralelė (plg., „Elgeta ir kunigas malda gyvena“). Neturtas, elgetystė ilgainiui tapo dvasine kategorija. Sakralųjį elgetos statusą rodo išlikę tikėjimai, tautosakos tekstai, paprotinės elgsenos pavyzdžiai. Pranešėjas aptarė ir skirtingo elgetos įvaizdžio XIX–XX a. pradžioje susidarymo priežastis.

Dr. Jonas Mardosa pranešime „Šiuolaikinės lietuvių šventės iš liaudiškojo pamaldumo perspektyvos“ kėlė aktualius dabarties dalykus: kaip reikėtų švęsti valstybines kalendorines šventes, kiek ir kokiu būdu jose turėtų reikštis liaudiškasis pamaldumas? Daugelis jo elementų, susijusių su agrariniais kultais, senaisiais papročiais, jau nesuprantami miestiečiams, todėl išplėsti iš savo aplinkos ir dirbtinai perkelti į miestus tampa tik koncertiniais numeriais. Taip atsitiko, pavyzdžiui, su Morės deginimu per Užgavėnes; kadaise žinomas tik Žemaitijoje, šiandien jis išplitęs visos Lietuvos miestuose. Liaudiškos šventės kanono neturi, tai lokalus dalykas:

kiekvieno regiono žmonės švęsdavo taip, kaip buvo išmokę iš tėvų ir senelių. Pranešėjo nuomone, valstybinių kalendorinių švenčių struktūriniame modelyje etninio paveldo dalis neturėtų stelbti krikščioniškosios liturgijos, kuri yra sankcionuota.

Dr. Aldonos Vasiliauskienės emociingas ir vaizdus pasakojimas apie arkivyskupo Mečislovo Reinio (1884–1953) piligrimystės kelią paremtas autentiškais įspūdziais. Ne kartą jai teko važinėti į Vladimiro kalėjimą (Rusija), kur buvo nukankintas arkivyskupas, darbuotis kalėjimo archyve, bendrauti su vietos gyventojais. Prelegentės dėka grupelė rusų tautybės piligrimų iš Vladimiro 2013 metų pavasarį atkeliavo į Lietuvą ir aplankė su arkivyskupu M. Reiniu susijusias vietas. Apie tai A. Vasiliauskienė paskelbė straipsnių ciklą *Lietuvos aidu* laikraštyje.

Habil. dr. Alfonsas Motuzas perskaitė turiningą pranešimą „Žemaičių Kalvarijos *Kalny* pamaldumo praktikų pradžia“. Šią temą jis tiria pora dešimtmečių, yra išleidęs monografiją.

Antrąją dieną sesiją pradėjo dr. Vytautas Tumėnas pranešimu „Šventojo Jurgio vaizdinio archetipiniai aspektai: sąsajos su Jupiteriu ir Perkūnu“, pristatydamas itin daugiasluoksnišką krikščionių personažą, kurį savo globėju buvo pasirinkusi ne viena valstybė (Anglija, Gruzija, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė). Šv. Jurgis – su blogiu kovojantis didysis karys, kankinys. Jo vaizdinio formavimąsi lėmė senas indoeuropiečių archetipas – siaubūnui aukojamos nekaltos mergelės vadavimas. Šv. Jurgis sietinas su dangaus dievais, bet lietuviams nuo seno jis buvo ir gyvulių globėjas. Aiškindamas mitinių personažų sąsajas ir paraleles, pranešėjas pademonstravo įdomios ikonografinės medžiagos.

Dr. Naglis Kardelis pranešimą „Senosios Europos simbolių analizė Marijos

Gimbutienės darbuose“ pradėjo klausimu, ar įmanoma simbolių rekonstrukcija, kalbant apie tokius tolimus laikus, kaip Senoji Europa. Prisipažino, jog iš pradžių skeptiškai žiūrėjęs į šios mokslininkės tyrimus, bet po nuodugnesnio jos veikalų studijavimo tapo beveik entuziastu. M. Gimbutienė – eruditė, iškili tyrėja, stabilią vietą mokslo pasaulyje užsitikrino vieni tik lauko tyrimuose sukauptos empirinės medžiagos įspūdingu kiekiu. Itin kinamai, argumentuotai rekonstravo daugybę konkrečių lokalių simbolių. Tačiau perdėm griežtos generalizacijos – apie visuminį pasaulėvaizdį, matriarchatą Senojoje Europoje – neretai susilaukia kritikos; daugeliui mokslininkų užkliūva ir tai, kad kaip tik dėl šių idėjų mokslininkė buvo tapusi didžiausiu autoritetu feministinio sąjūdžio dalyvėms. Pranešėjo nuomone, humanitariniuose moksluose mąstymo schemų, mentalinių būsenų priskyrimas senovės žmonėms – keblus ir sudėtingas dalykas. M. Gimbutienė, vaizdžiai tarient, niekada neatvertė savo kortų, todėl išsiaiškinti jos metodologines prieigas yra aktualus uždavinys.

Auditorija įdėmiai iš klausė svečio iš Maskvos habil. dr. Vladimiro Kulakovo pranešimą „Kultiniai ir mitiniai motyvai prūsų antropomorfiniuose vaizdiniuose“. Pasak jo, šių vaizdinių interpretacija sudėtinga, nes iki šiol nesudarytas jų sąvadas. Prūsai keraminius indus ir įvairius buitines paskirties daiktus mėgo puošti išraiždami ant jų raitelių, dievų su žaibais figūras, žmonių galvas, rankas, kitas kūno dalis. Pavyzdžiui, ant keraminių laidojimo urnų paprastai būdavo išraižoma žmogaus galva / veidas – savotiškas mentalinis palaidotojo portretas. Kitas būdingas pavyzdys – negyva galva (užkritisiais plaukais, tuščiomis akiduobėmis); ji laikyta veiksminga apsauga nuo visokio blogio, todėl plačiai naudota, neretai

aptinkama net nuotakų rūbų puošyboje. Pranešėjas ją laiko svarbiu vaizdiniu, būdingu ne tik prūsams, bet ir kaimyninėms tautoms. Konferencijos dalyviams svečias, demonstruodamas skaidres, pristatė ir naujausius archeologinius radinius iš prūsų gyventos teritorijos – bronzinius dirbinius, kaulines balno plokšteles, puoštas antropomorfiniais raiziniiais.

Giedrė Bufienė pranešime „*Lenk saulę ir mėnesį, o žvaigždes pasiausk*: kosmologiniai vaizdiniai lietuvių paremijose“ į senojo baltiškojo tikėjimo ir krikščionybės sąveiką pažvelgė iš paremiologijos pozicijų. Aptardama kelias dešimtis dangaus šviesulius mininčių posakių, ji komentavo juose pasitaikančius mitinius įvaizdžius, kalbinėmis formulėmis virtusius archajinio pasaulėvaizdžio motyvus. Svarbu, kad, patekę į patarlių ir priežodžių vaizdus, jie tampa stilistikos elementais, poetinėmis figūromis. Tas pat nutinka su vėliau atsiradusiomis krikščioniškojo tikėjimo apraiškomis, kurias galima atpažinti iš specifinio turinio (skambinimas varpais už velionį, piniginės aukos bažnyčiai ir pan.), tekste esančių polonizmų, patekusių į lietuvių kalbą su religiniais raštais. Neretai to paties posakio skirtinguose variantuose (arba netgi tame pačiame tekste) galima aptikti ir labai archajiškų, ir vėlesnių krikščioniškojo tikėjimo įvaizdžių.

Dangaus šviesulių temą pratęsė dr. Libertas Klimka, pranešime „Mitologinių sakmių apie dangaus reiškinius krikščioniškosios metamorfozės“ daugiausia dėmesio skyręs mėnuliui. Trumpai aptaręs mitologines sakmes apie mėnulyje matomas dėmes (našlaitė su naščiais), pranešėjas susitelkė prie dviejų krikščioniškų siužetų. Pirmasis – apie Kainą ir Abelį, tai yra apie mėnulyje matomą už brolio nužudymą nuteistą Kainą. Kitas – apie nedorą poną Tvardauską, sudariusį sutartį su

velniu. Pastaruoju siužetu paremtas visas ciklas pasakojimų apie mėnulio dėmes, Tvardauskas aprašomas ir Adomo Mickevičiaus „Vėlinėse“.

Dr. Skirmantas Valentas pranešimą „Lingvistiniai dievai: poezijos patirtis ir pasiskirtis“ pradėjo nuo *Šventojo Rašto* tekstų apie kalbų atsiradimą: Dievo bausmę Babelio bokšto statytojams, sumaišant jų kalbas (*Pradžios knyga*) ir Sekminių stebuklą (*Naujasis Testamentas*). Per Sekmines Dievo suteiktą galią apaštalams kalbėti visomis kalbomis primena poezijos kalba, kurioje informacija perteikiama metaforiškai, užkoduota subtiliais obertonais. Poezija – tarsi išmėginimas žmogui: jei esi vertas, tai suprasi. Toliau pranešėjas komentavo lietuvių poetų eilėraščius ir jų fragmentus, pateikė netikėtų įžvalgų. Nužymėjo paralelę tarp Babilono katastrofos padarinių ir Vlado Braziūno eilėraštyje vaizduojamos situacijos po baltų prokalbės skilimo, kai latvių, lietuvių ir prūsų kalbose laiką pradėjo skaičiuoti „skirtingai tiksintys laikrodukai“. Aido Marčėno eilėraščio „Plikledis Katedros aikštėje“ detalioje analize atskleidė sąsajas su Mato evangelija.

Egidijus Miltakis istoriografinio pobūdžio pranešime gvildeno prūsų pagonybės problemą, remdamasis Michaeliu Braueriu ir kitais nūdienos vokiečių autoriais. Po jų darbų apžvalgos pranešėjas padarė išvadą, kad prūsų christianizacijos projektas laikytinas žlugusiu: XIII amžiuje baigus užkariauti prūsus ir juos apkrikštijus, šie neabejotinai išlaikė pagonišką savimone, tai yra iš esmės liko pagonys.

Algirdas Patackas pranešime „Ar baltų religiją galima apibūdinti kaip *pramonoteizmą*, seniausią religijos formą?“ referavo 1981 metais pogrindinėje spaudoje skelbtą savo straipsnį, detalioje komentavo gausius baltų pramonoteizmo įrodymus istoriniuose šaltiniuose, tautosakoje, etnografijoje.

Konferenciją užbaigė jos organizatorė dr. Elvyra Usačiovaitė; ji, kaip šeimininkė, kilniaširdiškai pasirinko ne itin palankią pabaigos poziciją, kai paprastai trūksta laiko ir tenka kalbėti paskubomis. Pranešime „Saulės simbolis tradicinėje kultūroje“ ji nagrinėjo lietuviškų kryžių puošybos krikščioniškąjį aspektą. Tai darė remdamasi XIX–XX a. pirmosios pusės žmonių pasaulėžiūra, kurios pagrindas – tvirtas krikščioniškas tikėjimas. Būdingą kryžių ornamentą – spindulių ratą apie kryžių, literatūroje sąlygiškai vadinamą saulute, – jo prasmę pranešėja kildino iš *glorijos* (šviesos aureolės), matytos liaudies meistro, kryžių gamintojo, bažnyčioje – altorių, monstracijų, relikvijorių dekore. Išskyrė *glorijų* tipus lietuvių liaudies kryžiuose.

Malonus konferencijos pabaigos akcentas – Raimondos Daunienės ir jos dukrų Joanos ir Kotrynos ansamblio „Regnum musicale“ koncertas. Stebuklinga gyvai atliekamos muzikos versmė, almanti smuikų ir arfos garsais, nusinešė stresą ir nuovargį, praskaidrino niūrią, lietingą rudens dieną. E. Usačiovaitė kruopščiai suplanavo kultūrinę programą. Pirmąjį vakarą dalyviai lankėsi Lietuvos nacionalinio muziejaus Etninės kultūros skyriuje, kur buvo nuoširdžiai sutikti jo darbuotojų ir skyriaus vedėjos dr. Elvydos Lazauskaitės. Po fonduose saugomų turtų apžiūros laukė diskusija prie vaišėmis nukrauto stalo. Baigėsi darbo valandos, bet, svečiams atsiprašinėjant, E. Lazauskaitė šypsodamasi juos ramino, ta proga prisimindama savo močiutės posakį: „Su žmogum niekada nesugaiši – pabendravis bus geresnė nuotaika ir darbas seksis, viską suspėsi.“ Tai buvo tikra tradicinio liaudies etiketo pamokėlė, perduota iš lūpų į lūpas, kaip ir dera tikrai tautosakai. Antrąjį vakarą gausus dalyvių būrys nuvyko į Valdovų rūmus. Edukacijos ir lankytojų centro vedėjas

Gediminas Gendrėnas aprodė įdomiausius eksponatus, papasakojo apie archeologinius kasinėjimus ir jų radinius, restauratorių darbą, pabrėžė vietas, kurioje atkurti Valdovų rūmai, sakralumą. Ir čia konferencijos dalyviai užsibuvo ilgiau, negu galima, stengdamiesi pamatyti, išgirsti ir įsiminti kuo daugiau. Ne kasdien pasitaiko sutikti žmogų, kuris ne formaliai „atidirba“, kas priklauso, o gyvena ir dega tuo, ką daro.

Giedrė Buftienė

Į UNESCO REGISTRĄ
„PASAULIO ATMINTIS“ ĮTRAUKTI
KRISTIJONO DONELAIČIO
RANKRAŠČIAI IR LMD
TAUTOSAKOS RINKINIAI

Lapkričio 27 dieną Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko šventė, kurioje dokumentinio paveldo saugotojams buvo įteikti UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ regioninio ir nacionalinio registro liudijimai. Susirinkusiuosius pasveikino ir kalbą pasakė Seimo vicepirmininkė, Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisijos pirmininkė Irena Degutienė, kultūros ministro Šarūno Biručio sveikinimą perskaitė ministro patarėja Audronė Misikonienė. Šventėje dalyvavo svečias – Lenkijos nacionalinio komiteto „Pasaulio atmintis“ narys Tomaszas Komorowskis, taip pat kalbėjo Nacionalinės UNESCO komisijos generalinė sekretorė Marija Drėmaitė ir Instituto direktorius Mindaugas Kvietkauskas.

1992 m. pradėta vykdyti UNESCO programa „Pasaulio atmintis“ siekia išsaugoti dokumentinį paveldą, kuris liudija įtaką pasaulio įvykiams, istorijos raidai, kultūros klestėjimui ir visuomenės evoliucijai. 2005 m. pradėtas kurti Nacionalinis

Dokumentinio paveldo saugotojai su Nacionalinio registro „Pasaulio atmintis“ liudijimais
Justės Kuodytės nuotrauka, 2013

šios programos registras, į kurį įrašomi Lietuvos valstybei, kultūrai, istorijai svarbūs istoriniai dokumentai, rankraščiai ir knygos, piešiniai ir nuotraukos, žemėlapiai ir brėžiniai, aktai ir deklaracijos, vaizdo ir garso dokumentai. Pirmieji dokumentai ir jų kolekcijos į registrą įrašyti 2006 metais. Pats pirmasis – Martyno Mažvydo „Katekizmas“. Šiais metais Nacionalinis komitetas „Pasaulio atmintis“ ir ekspertų grupė atrinko penkis dokumentus ar dokumentų rinkinius, kurie pripažinti regioninės reikšmės paveldu, ir du – nacionalinės reikšmės.

Kaip pranešė Nacionalinio komiteto „Pasaulio atmintis“ pirmininkė Jolita Steponaitienė, regioninės reikšmės paveldu pripažintas vienintelis Lietuvoje Antrojo LDK Statuto nuorašas, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ rankraštis ir poeto laiškai, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, XVII a. pabaigo-

je Karaliaučiuje išleistas Jono Rikovičiaus lietuviškas giesmynas ir K. Donelaičio iš vokiečių kalbos verstas Prūsijos karaliaus įsakymas apie bendrųjų ganyklų separacijos naudą, saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, taip pat 1759–1900 m. Lietuvoje leistų knygų hebrajų kalba kolekcija, esanti Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Nacionalinės reikšmės dokumentiniu paveldu pripažinti XIX–XX a. pirmosios pusės Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkiniai, saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos institute bei Vilniaus universiteto bibliotekoje, taip pat Kėdainių kino studijos „Mėgėjas“ 1963–2004 m. sukurtų filmų kolekcija. Iš viso papildžiusiame Lietuvos Nacionaliniame registre „Pasaulio atmintis“ yra 27 nacionalinės ir 29 regioninės reikšmės dokumentinio paveldo objektai.

Šventėje ypač džiaugtasi K. Donelaičio rankraščių įtraukimu į Nacionalinį registrą. Poema „Metai“ parašyta Tolminkie-

myje 1765–1775 metais. Poetui mirus, jo rankraščiai pateko į privačias rankas, vėliau – į Karaliaučiaus archyvus. Dalis jų dingo 1812 m. per Rusijos ir Prancūzijos karą, išliko tik keletas: „Pavasario linksmybės“ ir „Vasaros darbai“, „Fortsetzung“ (Tęsinys), taip pat K. Donelaičio laišakai. Poemos rankraščiuose yra nedidelių autorinių taisymų, prozodinių ženklų, tekstas sukirčiuotas. „Metų“ rankraščiai atsitiktinai rasti 1945 m. Lietuvos TSR mokslų akademijos ekspedicijos metu Laukstyčių (Lochstedt) pilyje netoli Karaliaučiaus ir perduoti Mokslų akademijos Centrinei bibliotekai, o 1947 m. – Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Nuo 1990 metų jie saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne. Šie autografai yra pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiantis vėliau buvo rengiami grožiniai bei moksliniai K. Donelaičio kūrybos leidimai, bandant atkurti autentišką stilių ir gyvą vaizdingą kalbą.

Kitąmet minėsime lietuvių literatūros pradininko K. Donelaičio 300-ąsias gimimo metines. Ši sukaktis taip pat įrašyta į UNESCO minimų sukakčių kalendorių. 2014–2015 metų UNESCO minimų sukakčių kalendoriuje įrašyta jau daugiau kaip šimtas pasaulio kultūrai, švietimui, mokslui, istorinei atminčiai svarbių datų. Pasak M. Drėmaitės, tai solidžiausias ir svarbiausias poeto palikimo pripažinimas, nes „asmenybių indėlis universaliai nėra pripažįstamas, kol jos nėra viešai paskelbiamos. Tarptautinis paskelbimas paskatina naujai pažvelgti į jų palikimą, paveldą, dokumentus ir atmintį. Kartu tai skatina valstybes steigti programas jų tyrinėjimams, viešinimui“.

UNESCO organizacija prie svarbių sukakčių įamžinimo prisideda skirdama savo erdvę. 2014 m. sausio mėnesį jos būstinėje Paryžiuje numatytas Šv. Kristoforo

kamerinio orkestro ir choro „Jauna muzika“ koncertas. Bus atliekama Broniaus Kutavičiaus oratorija „Metai“. Literatūros ir tautosakos institutas jubiliejaus proga rengia specialių lietuvių literatūros pradininko kūrybos leidimų. Šįmet jau pasirodė K. Donelaičio „Metai“ su kompaktine plokšte (sudarė Gytis Vaškėlis), kurioje poemą skaito aktorius Rolandas Kazlas. Leidinyje taip pat yra patarimų, kaip skaityti hegzametą. Numatomi „Metų“ skaitymai Vilniaus knygų mugėje.

Tautosakininkai džiaugėsi ir Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rinkinių įvertinimu. 1907–1940 m. Vilniuje veikusios draugijos tautosakos rinkinių kolekcija unikali savo vientisumu, joje esama įvairiausios retos medžiagos (greta dainų, raudų, pasakų, sakmių, užkalbėjimų, mįslių, liaudies medicinos randame siuvėjo ir pasakų rinkėjo Mato Slančiausko drabužių iškarpų brėžinių, vaikų šnekos pavyzdžių, elgetų kalbos žodynėlių ir kt.). Tai – jau antroji UNESCO globojama folkloro kolekcija, saugoma mūsų Institute. 2008 m. į Nacionalinį registrą buvo įtraukta Lietuvių liaudies muzikos fonogramų kolekcija, sukaupta 1908–1949 metais.

Didžiausia LMD tautosakos rinkinių dalis saugoma Lietuvių tautosakos rankraštyne, tai – XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje užrašytos tautosakinės medžiagos 1254 rinkiniai. Tarp jų yra garsių lietuvių rašytojų bei visuomenės veikėjų – Jono Basanavičiaus, Simono Daukanto, Simono Stanevičiaus, Antano Baranausko, Žemaitės, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Juozo Tumo-Vaižganto, Lauryno Ivinskio, Mato Slančiausko, Jurgio Elisono, Petro Vaičiūno, Juliaus Janonio, Juozo Balčikonio, Mato Untulio, Juozo Aidulio, Prano Biečiausko, Broniaus Sabo ir kt. – sudarytų rinkinių. LMD tautosakos rinkinių yra ir Vilniaus universiteto bibliotekos Moks-

linių tyrimų ir kultūros paveldo centro Rankraščių skyriuje. Čia saugomame Jurgio ir Marijos Šlapelių fonde yra 86 tautosakos rinkiniai, kuriuos daugiausia XX a. pirmojoje pusėje užrašė Alfonsas Bielinis, Jurgis Elisonas, Jadvyga Juškytė, Jonas Kumetis, Petras ir Vincentas Kriaučiūnai, Jonas Reitelaitis, Matas Slančiauskas, Mečislovas Davainis-Silvestraitis ir kt.

2007–2012 m. didžioji šios senos ir vertingos kolekcijos dalis buvo suskaitmeninta. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugomi LMD tautosakos rinkiniai prieinami vartotojams Lietuvių tautosakos rankraštyno duomenų bazėje <http://www.tautosakos-rankrastynas.lt/>; ten galima pamatyti nuskenuotus rinkinių puslapius ir jų aprašymus.

Austė Nakiėnė